

Josep M. Muñoz Lloret

LES PETJADES DE LA MEMÒRIA

ONZE ENTREVISTES DE *L'AVENÇ*

L'AVENÇ

LES PETJADES DE LA MEMÒRIA
ONZE ENTREVISTES DE *L'AVENÇ*

L'AVENÇ,

Josep M. Muñoz Lloret

LES PETJADES DE LA MEMÒRIA
ONZE ENTREVISTES DE *L'AVENÇ*

Pròleg d'Ignasi Aragay

L'AVENÇ
Barcelona
2023

Barcelona, novembre de 2023

© del text, Josep M. Muñoz Lloret

© del pròleg, Ignasi Aragay

© de les fotografies, Josep M. Muñoz Lloret, excepte la de la p. 72 de Carles Ribas i la de la p. 270 de Belén Barreiro

© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2023

Mallorca 221, sobreàtic

08008 Barcelona

Telèfon: 93 245 79 21

www.lavenc.cat

www.llegirencatala.cat

Es reserven tots els drets.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei.

Adreci's a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics)

si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra

(www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç

THEMA: DNPB 1DSE-ES-J 2ADC 3MR

ISBN: 978-84-18680-39-7

Dipòsit legal: B. 20309-2023

Imprès a Gràfiques 92

TAULA

Pròleg: Un passat amb molt futur, per Ignasi Aragay	11
Proemi	15
1. Núria Sales, l'ull crític	19
2. Vivian Gornick, sola a la ciutat	47
3. Miquel Barceló, estudiós d'exterminis	71
4. Antonio Franco, un xava de barri que volia ser periodista	93
5. Carmen Claudín, o el feixuc llegat del comunisme soviètic	129
6. Bernardo Atxaga, de la fantasia a la realitat	153
7. Joan B. Culla, l'historiador amb corbata	177
8. Anne-Marie Thiesse, la identitat nacional francesa	213
9. Andreu Domingo, contra la subordinació	241
10. Ignacio Sánchez-Cuenca, entre la ciència política i la història	269
11. Valentín Roma, llegir i escriure l'obra d'art	301

*Footfalls echo in the memory
Down the passage which we did not take
Towards the door we never opened
Into the rose-garden. My words echo
Thus, in your mind.*

Les petjades ressonen a la memòria
Al llarg del camí que no vam prendre
cap a la porta que mai no vam obrir
fins al jardí de les roses. Els meus mots ressonen
així a la vostra ment.

TS Eliot, "Burnt Norton", *Quatre quartets* (1936)
Traducció de Josep M. Jaumà

I never knew a person so indifferent to the past.
It was as if she did not know who she was.

Elizabeth Hardwick, *Sleepless Nights* (1979)

PRÒLEG

UN PASSAT AMB MOLT FUTUR

El tòpic, prou precís, diu que la història l'escriuen els vencedors. I si no l'escriuen, la intenten dictar o condicionar o reescriure. Fugir del relat oficial, buscar fonts i veus diverses, és la tasca apassionant a què es dediquen els historiadors per explicar el passat sense caure en la trampa del poder. Quants més llocs tinguin on pouar, millor. Per això és tan important que quedin testimonis personals, el que se'n diu memòria: autobiografies, dietaris, entrevistes... Sense aquest material en primera persona, íntim i subjectiu, es fa més difícil apropar-se a qualsevol realitat més o menys remota, entendre el pols humà de la història que batega rere els grans fets, rere les tendències ideològiques o les condicions econòmiques. Narrar de primera mà les vides del present que s'escola és tot un regal que deixem al futur.

Aquest exercici de deixar constància de vides concretes d'homes i dones es pot concebre també com un deure cultural. Tota societat, tota cultura, aspira a la continuïtat, a la pervivència. Qui no vol deixar alguna petja, sigui a través de la seva obra o dels seus descendents? És humà voler ser recordat, tot i que la majoria sabem que l'oblit acabarà caient més d'hora que tard sobre tots nosaltres com un vel fosc. Fins i tot imperis poderosos o civilitzacions sofisticades han acabat convertits en pedres decadents o en idiomes indesxifrables.

Però, així i tot, la lluita contra el temps implacable no és del tot absurda. Precisament per aquesta consciència d'un més que probable final absolut, el desig de passar testimoni als que ens sobreviuran té més de generositat i responsabilitat que d'auto homenatge. I encara que vagi de la mà de bones dosis d'egocentrisme, tant se val. Allò

rellevant no és tant cada testimoni concret, per apassionant que sigui, com la suma, el mosaic, la pluralitat de mirades i experiències que un dia permetran reconstruir allò que vam ser.

D'alguna manera, quan algú es pren la molèstia d'explicar la pròpia vida, està participant de l'acumulatiu diàleg de la mil·lenària Humanitat. Està passant el seu relleu en aquesta meravellosa cursa col·lectiva cap enlloc. El seu és un gest d'esperança pel que té de resistència (cap al futur) i de celebració (del passat), ni que sigui una celebració tenyida de nostàlgia.

La qüestió és que passat i futur s'enllacin, es donin la mà. És tan relatiu, el temps! Tant, que l'oblit és més un crim contra el futur que contra el mateix passat. Com diu Rob Riemen, "la història s'anirà repetint fins que hàgim après almenys una lliçó: no oblidar-la mai". Aquest és el repte de debò: la necessitat de fer memòria i de fer història de manera permanent. No per l'explicable por a la pèrdua, que també, sinó sobretot per la imperiosa força que ens empeny a seguir endavant. I fer-la entre tots, la història, lluny de negar la professió d'historiador, consisteix a donar-li eines, pistes, a encarnar-la en homes i dones reals, a humanitzar-la.

El llibre que teniu a les mans és una petita gran contribució a aquesta enriquidora cadena memorialística, a aquest teixit que trenca les barreres temporals. Les entrevistes de Josep M. Muñoz a *L'Avenç*, fetes i pensades històricament a la manera de Pierre Vilar, són sense cap mena de dubte una aportació de primer nivell a l'hora d'entendre el món passat, present i futur des del nostre racó de món català. Han estat molts els personatges rellevants amb els quals ha conversat Muñoz. A través seu, esplaiaant-se en les històries familiars, en els coneixements professionals, en les tries ideològiques i en les trajectòries personals, s'han fet i ens han fet més comprensibles.

Aquest llibre és un llegat fet a consciència, seguint la tradició retratística que des de la pintura va fer Ramon Casas i des de l'escriptura Josep Pla. Josep M. Muñoz sabia molt bé què buscava donant veu a uns entrevistats perquè es pintessin i s'escrivissin ells mateixos; també ells sabien en quin joc cultural de luxe participaven. Tant de bo el mateix Muñoz o algú altre doni continuïtat a aquesta feina, aquesta galeria de persones creadores i amb idees. Perquè no anem tan ben servits d'aquest tipus de testimonis de qualitat.

Tot i que les darreres dècades les memòries i les biografies han tingut una revifalla en l'àmbit català, la manca d'infraestructures d'alta cultura ben dotades, i de potència editorial i mediàtica, no han facilitat una major i més sòlida producció. Seguim dependent massa de la bona voluntat i l'esforç individuals.

El mateix cas de Muñoz n'és un exemple: biògraf d'un dels grans noms de la historiografia catalana, Jaume Vicens Vives, va haver de trobar sortides fora de la universitat fins a fer-se càrrec de *L'Avenç*, revista que ha tirat endavant gairebé heroicament durant dues dècades. ¿Podrem algun dia disposar d'unes institucions prou solvents per garantir l'exercici fructífer i normalitzat de la història i, per extensió, de la cultura humanística? ¿Podran algun dia els professionals de la història i la cultura fer la seva feina en condicions de dignitat o haurem de seguir confiant en el sobre esforç personal de tanta gent?

No sé si els temps van en la bona línia. No sé, tampoc, si hi ha un públic culte lector prou nombrós. Sí que, des dels mitjans de comunicació, detectem un notable interès popular per la història gran i petita. Però algú l'ha d'escriure, oi? I per fer-la seriosament calen unes mínimes condicions que ara mateix no existeixen. Pràcticament desaparegut el correu postal, seria molt limitador que els historiadors del futur, a l'hora de copsar el pols de les individualitats, hagessin de confiar només en el rastre que en quedi a les xarxes socials. Sense epistolaris, els textos memorialístics i autobiogràfics, o les entrevistes a fons com les que inclou aquest llibre, són més necessaris que mai.

El llibre inclou onze noms. Haurien pogut ser més o uns altres. De material n'hi ha per triar i remenar. Muñoz ja havia publicat fa uns anys un volum amb una selecció anterior d'entrevistes d'abans del 2016. Les aquí incloses van ser fetes, totes excepte una, del 2017 ençà. Són personatges que van impactar l'entrevistador, que ens miren des de dins i des de fora de Catalunya, i que ens parlen des d'especialitats diverses: la demografia (Andreu Domingo), l'art (Valentín Roma), la literatura (Bernardo Atxaga), la història (Miquel Barceló, Núria Sales), la història del present (Joan B. Culla), la història cultural (Anne-Marie Thiesse), el feminisme (Vivian Gornick), el periodisme (Antonio Franco) i el pensament polític (Carmen Claudín, Ignacio Sánchez-Cuenca).

La seva lectura ens revela l'existència, malgrat tot, d'una vitalitat i continuïtat cultural: són, totes elles, persones sàvies i compromeses —és a dir, no són *influencers* ni mediàtiques—, persones que s'han dedicat amb esforç, pausadament i tossuda, a pensar la nostra evolució política, social i humana; a interpretar, explicar i recrear el nostre món. Ens brinden, doncs, un passat amb molt futur.

Ignasi Aragay

PROEMI

Al llarg de setze anys, he tingut l'ocasió i el privilegi de fer, cada mes gairebé sense excepció, l'entrevista de *L'Avenç*. Una secció que ha estat molt ben valorada pels lectors de la revista —amb algunes queixes escadusseres, sempre cordials, per una extensió que s'allunya, per la seva llargada, de les que són més habituals a la premsa escrita— i que penso que ha contribuït, d'alguna manera, a mantenir el prestigi i la continuïtat de la publicació. Ara que, per decisió pròpia —tan difícil com meditada—, he deixat enrere aquella etapa, he considerat que seria un bon moment per tornar a fer un aplec d'entrevistes,¹ amb el benentès que aquesta tria d'onze no pot aspirar més que a oferir al lector una idea insuficient, encara que substantiva, d'un conjunt que s'enfila fins a les 175 entrevistes i els 173 entrevistats.²

Naturalment, com en tota antologia, el més difícil ha estat la tria. Un primer tall l'ha marcat l'existència del volum anterior publicat el

1. Un primer recull de catorze entrevistes va sortir publicat l'any 2016, a La Magrana, amb un títol també manllevat d'un vers de T.S. Eliot: *Temps passat, temps present*. En el pròleg hi explico com i per què em vaig plantejar de fer les entrevistes, i donava algunes claus sobre l'enfocament que hi adoptava o la tria mateixa de les persones a entrevistar, informacions que ara seria reiteratiu repetir aquí. Abans, el 2010, havia editat, a *L'Avenç*, un petit volum titulat *Els quatre presidents* amb les entrevistes als presidents de la Generalitat de Catalunya: les que jo havia fet a Pujol, Maragall i Montilla, precedides de la que Leandre Colomer i Ferran Mascarell van fer a Tarradellas, encara a l'exili. Amb posterioritat, vaig tenir l'oportunitat d'entrevistar Mas i Puigdemont.

2. En aquest còmput hi incloc la dotzena d'entrevistes que havia anat fent ocasionalment amb anterioritat a l'inici regular de la sèrie, l'any 2007. La petita diferència entre el nombre d'entrevistes i d'entrevistats s'explica si es té en compte que vaig fer, respectivament, dues entrevistes als presidents Pujol i Maragall.

2016, de manera que totes les entrevistes —menys una— d'aquest volum que teniu entre les mans són posteriors a aquella data i, per tant, sovint més lligades a l'actualitat d'aquests últims sis anys, tan excepcionals en tants sentits. Un segon criteri ha estat, em temo, més personal i subjectiu: hi he inclòs algunes de les converses de les quals, no sempre per les mateixes raons, en servava un millor record, o em semblava que eren, el lector ja ho entendreà, irrepetibles. Amb tot, sí que he mirat que, en conjunt, fossin un reflex més o menys fidel de les meves inquietuds i de les meves preferències a l'hora de plantejar-me qui seria el personatge entrevistat cada mes. La història i la política, però també la literatura entesa com una forma de coneixement, hi tenen, doncs, una presència recurrent. Finalment, he volgut també que fossin un testimoni de la mirada, Catalunya endins i Catalunya enfora, que he ambicionat que caracteritzés *L'Avenç*, en la mesura del possible, en els anys que m'ha tocat dirigir-lo.

Pel que fa a les entrevistes en elles mateixes, les he ordenat no pas per la data en què van ser fetes i publicades a la revista, sinó per la data de naixement dels entrevistats. He optat sempre per reproduir-les tal com van aparèixer en el seu dia, i l'únic que he fet és actualitzar els textos preliminars, "l'entradeta" on es resumeix la trajectòria personal i professional de la persona entrevistada —on, en tres ocasions, m'ha tocat la penosa obligació de fer-hi constar la data de la mort.

Sobre el significat i l'abast de les entrevistes, no em sé estar de reproduir —i alhora d'agrair de tot cor— uns mots de suport del gran editor Jordi Herralde, un lector fidelíssim: «*L'Avenç*, com és sabut, ha estat durant anys una indispensable revista dirigida per Josep Maria Muñoz. I una de les seves característiques més celebrades van ser les entrevistes realitzades admirablement per ell com a editor. En conjunt, les entrevistes formaven un retrat molt interessant i significatiu de la cultura i la política a Catalunya. Jo mateix, un addicte al gènere, vaig tenir la sort de ser uns dels entrevistats i em va agradar molt la pertinència de les preguntes. Li estic molt agraït. I ara toca desitjar una segona llarga vida a *L'Avenç* (amb entrevistes, naturalment)».

El meu agraïment el faig extensiu a tothom qui m'ha ajudat en aquests anys amb les entrevistes —començant per la meva germana Teresa, que m'ha donat més d'un i de dos cops de mà quan més ho necessitava—, al reduït i coratjós equip de *L'Avenç* que les ha fet

possibles i, naturalment, a l'Ignasi Aragay, que ha tingut la gentilesa de prologar el llibre. Però el meu agraïment més gran, és clar, és per a les persones entrevistades: no només per l'amabilitat amb què m'han rebut, la predisposició amb què m'han atès i el temps que m'han dedicat, sinó sobretot per tot allò que he après de boca seva, mentre jo maldava per fer meves, encara que fos de forma aproximativa, les dues grans qualitats que, segons que diu el crític James Wood en un article publicat fa poc al *New Yorker*, necessita "l'historiador ideal": "*great tact and impious curiosity*".

Barcelona, 1 de novembre de 2023

«Les admirables entrevistes de Josep M. Muñoz formen, en conjunt, un retrat molt interessant i significatiu de la cultura i la política a Catalunya. Com a addicte al gènere, n'admiro especialment la pertinència de les preguntes i m'he preguntat més d'una vegada si no les podríem considerar els *homenots* de Josep Pla del segle XXI.»

Jorge Herralde

Pel seu interès, extensió i profunditat, les entrevistes de Josep M. Muñoz a *L'Avenç* han obtingut una notorietat recurrent. La història i la política, però també la literatura i les arts, hi solen tenir una presència predominant. Amb una mirada, endins i enfora, feta des de Catalunya, la diversitat d'homes i dones entrevistats conforma un conjunt d'experiències viscudes que aporten coneixement i reflexió. Seguint la idea de Pierre Vilar de "pensar històricament", totes elles proposen un recorregut biogràfic per la trajectòria personal i professional dels entrevistats —de forma que han adquirit, en ocasions, un caire gairebé testamentari. Aquest volum n'ofereix una selecció d'onze, triades entre les més sobresortints de les publicades a la revista en els últims anys. Els onze entrevistats són Núria Sales, Vivian Gornick, Miquel Barceló, Antonio Franco, Carmen Claudín, Bernardo Atxaga, Joan B. Culla, Anne-Marie Thiesse, Andreu Domingo, Ignacio Sánchez-Cuenca i Valentín Roma. Com afirma Ignasi Aragay en el pròleg, "aquest llibre és un llegat fet a consciència, seguint la tradició retratística que des de la pintura va fer Ramon Casas i des de l'escriptura Josep Pla."

THEMA DNPB 1DSE-ES-J
2ADC 3MR
ISBN 978-84-18680-39-7

9 788418 680397

L'AVENÇ Assaig